

Sosyolojide Meta - Teorik Yaklaşım İlişkin Bir İnceleme

Yrd. Doç. Aslıhan ÖĞÜN*

ÖZET

Sosyolojik teorinin temel yapısına ilişkin sistematik çalışma olarak tanımlanabilecek meta-teori, 1980'li yıllardan itibaren gündeme gelmiş ve hayli ilgi uyandırmıştır. "Meta-Çalışma"nın kapsamında değerlendirilebilecek meta-teori, genel olarak sosyolojik teoriye ilişkin çalışmalar yapmak anlamını taşımaktadır. Bu çerçevede meta-teorinin sosyal dünyanın incelenmesiyle doğrudan değil, dolaylı bir ilgisi vardır. Bu çalışmada, meta-teorik yaklaşıma ilişkin genel bir çerçeve ortaya konulmakta ve yaklaşımla ilgili temel tartışmalara kısaca yer verilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Meta-Teori, Meta-Çalışma, Meta-Metot

ABSTRACT

Metatheory which can be described as a systematic study concerning the main structure of the sociological theory has been on the agenda since mid 1980's and attracted widespread attention. Meta theory can well be evaluated within the context of meta study and in this respect it involves carrying out studies concerning sociological theory. Thus metatheory has an indirect relationship with the analysis of the social world. This study aims to draw a general framework concerning this specific approach and the related discussions on the issue.

Key Words: Metatheory, Metastudy, Metamethod.

Çağdaş sosyolojik teoride öncelikli olarak üzerinde yoğunlaşılacak noktalardan biri de, yeni ve farklı sentezlere ulaşmaktır. Bu çalışmada, söz konusu amaç çerçevesinde uzun süredir gündemdeki yerini koruyan 'meta-teori' (metatheory) konusu ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı, meta-teorinin neliğine ilişkin genel bir çerçeve ortaya koymaktır.

(*) Yrd. Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

En genel anlamda meta-teori, sosyolojik teorinin temel yapısına ilişkin sistematik çalışma olarak tanımlanabilir (Ritzer 1990: 18). Özellikle, 1980'li yılların ortalarından itibaren, sosyolojide meta-teori sürecine ilişkin yoğun bir ilginin gündeme geldiği dikkat çekmektedir. Gerçekte, yine aynı dönemde gündemde yerini alan asıl süreç, meta-teorinin yanısıra, 'meta-metot'u (metamethod) ve 'meta-veri-analizi'ni de (meta-data-analysis) içeren 'meta-çalışma'dır (metastudy). Sosyolojik teori tartışmalarına ilişkin olarak meta-çalışmanın, söz konusu üç temel süreç çerçevesinde, son dönemlere kadar gündemdeki yerini koruduğu dikkat çekmektedir.

Çalışmamızda, meta-çalışma sürecinin içeriği üzerinde kısaca durulduktan sonra, sosyolojide meta-teori konusu ele alınacaktır.

1. Meta-Çalışma

Bir süreç olarak meta-çalışma, 'yapılmış çalışmalara ilişkin çalışma' olarak tanımlanmaktadır. Herhangi bir alanda, bir dizi çalışma tamamlandıktan sonra, en az iki farklı sürecin söz konusu olacağı söylenebilir:

(1) Üzerinde çalışılmış fenomenle ilgili başka çalışmalar yapmak. (Örneğin, gerçekleştirilen çalışmaları belirli yönlerden eleştiren ya da söz konusu çalışmalara belirli yönlerden katkıda bulunan, 'yanıt' niteliğinde çalışmalar gerçekleştirmek)

(2) Yapılan bu çalışmaların sonuçlarını ve içerdikleri süreçleri farklı boyutlarıyla değerlendirip, incelemek.

Bu süreçlerden ikincisi, meta-çalışmayı ifade etmektedir. Belirli bir fenomenle ilgili olarak gerçekleştirilen bir çalışma, 'X' olarak nitelendirilirse, 'X'e ilişkin çalışma da, meta-çalışma olarak nitelendirilmektedir (Zhao 1991: 378).

Bu noktada meta-çalışmanın önemli bir özelliğini vurgulamak faydalı olacaktır. Meta-çalışma, yapılan çalışmaların sonuçlarına ilişkin bir sentez yapmakla kalmaz, bu sonuçları değerlendirerek, 'neredeyiz, nereye gidiyoruz?' soruları bağlamında yorum geliştirme amacı da taşır. Böylelikle, bir anlamda, yapılmış çalışmaları aşar, yorum içeren değerlendirme aracılığıyla onların ötesine geçer. Bu yönüyle, ele aldığı çalışma bağlamında yansımaları (reflexive) bir nitelik taşır. Öte yandan, yüksek düzeyde bir soyutlama içermediği için, felsefi nitelik taşımaz. Meta-çalışma soyut konularla ilgili olduğu kadar, empirik bir temelde, somut konular üzerinde de durur. Ayrıca, meta-çalışmanın yansımaları olma özelliği, onu basit bir 'çalışma özeti' olmaktan çıkarır. Bu özellik meta çalışmaya -yapılan çalışma bağlamında- 'ne olması gerektiği' konusunda yol gösterici bir değerlendirme niteliği kazandırır (Zhao 1991: 378-379).

2. Meta-Çalışma Kapsamında Sosyolojide Meta-Teori

Meta-çalışma kapsamında değerlendirildiğinde, sosyolojide meta-teori, sosyolojik teoriye ilişkin çalışmalar yapmak anlamı taşımaktadır. Diğer bir deyişle, sosyolojik teori, sosyal dünyaya ilişkin teoriler geliştirmek anlamı taşırken, meta-sosyolojik teori, söz konusu teorilere ilişkin teoriler geliştirmeyi ifade etmektedir. Meta-teorinin ele aldığı temel unsur, sosyolojik teorinin kendisidir.⁽¹⁾ Dolayısıyla, sosyolojik anlamda meta-teorinin sosyal dünyanın incelenmesiyle dolaylı bir ilgisinin bulunduğu söylenebilir.

Meta-teorinin gündeme girmesiyle birlikte, önemli bir tartışmayı da beraberinde getirdiği görülmektedir. Söz konusu süreç kimi sosyologlarca, teori oluşturmak için gerekli önkoşulların belirlenmesi biçiminde değerlendirilmiştir. Diğer bir deyişle, meta-teori, teoriden önce gelmeli, teori oluşturmak için temel epistemolojik ve metafizik sorunların çözümlenmesine yardımcı olmalıdır.

Bu görüşün özellikle Turner (1989: 11) tarafından şiddetle eleştirildiği görülmektedir. Turner'a göre, meta-teori süreci, felsefi bir süreç olarak algılanmamalıdır. İşlevi, 'meta' kelimesinin içerdiği anlam doğrultusunda, 'sonradan gelen' bir bağlam çerçevesinde değerlendirilmelidir. Meta-teorinin amacı, 'teorinin önkoşulları'na ilişkin, görüş oluşturmak değil, geliştirilen teorilerdeki temel düşünceleri, sayıtları ve süreçleri incelemektedir.⁽²⁾

Ritzer (1988: 504) 'de de aynı düşüncenin savunulduğu görülmektedir: 'Teoriden önce gelen teori' anlamında meta-teori mantık dışıdır. Ritzer'e göre de meta-teori, teoriden/sosyolojiden önce gelen ve ona 'hizmet eden' bir konumda değil, teoriyi/sosyolojiyi konu edinen ve onu izleyen bir konumda olmalıdır.

Meta-teori konusunda oldukça detaylı bir inceleme gerçekleştiren Ritzer (1990: 18), 'teoriyi daha iyi anlayabilmek için meta-teori geliştirme' amacı çerçevesinde dört temel meta-teori türü belirlenebileceğini ileri sürmektedir. Öte yandan, dört farklı tür olarak ortaya konulmasına karşın, tümü de sosyolojinin ve sosyolojik teorinin daha ayrıntılı biçimde anlaşılması amacı taşımaktadır. Çalışmamızda, meta-teori Ritzer'in yaptığı ayırım çerçevesinde ele alınacaktır.

2.1. İçsel-Zihinsel (Internal-Intellectual) Meta-Teori

Bu tür meta-teorinin amacı, (içsel olarak) sosyolojinin düşünsel/bilişsel konuları üzerinde yoğunlaşmaktır. Bu çerçevede yapılan çalışmaların önemli bölümü Kuhn'un

(1) Bu konuda Furfey (Bkz. Ritzer 1988: 504)'in sosyoloji ile meta-sosyoloji arasında yaptığı ayırım açıklayıcı olabilir. Furfey, 1953 yılında yayımlanan *The Scope and Method of Sociology: A Metasociological Treatise* başlıklı eserinde, 'meta-sosyoloji' terimini gündeme getirerek, onu sosyolojiden ayrı bir bilim olarak tanımlamaktadır. Sosyolojinin konusunu, sosyal dünya oluştururken, meta-sosyolojinin konusunu, sosyolojinin kendisi oluşturmaktadır.

(2) Bu noktada J. Turner'ın sosyolojinin kendisini kuran devlerin 'omuzlarında yükselen' birikimli bir bilim niteliği taşıması gerektiğini vurgulayan pozitivist bir eğilim içerisinde olduğu vurgulanmalıdır. Dolayısıyla, Turner'a göre meta-teori, bu birikime katkıda bulunacak bir süreç niteliği taşımalıdır. Bu konuda Amerikan Sosyolojisiyle ilgili bir değerlendirmesi için bkz. Turner (1990: 371-391).

bilim felsefesinden etkilenmiştir ve sosyolojide geçerli olan temel paradigmaları ortaya koyma amacı göze çarpar.⁽³⁾

Kuhn'cu paradigma anlayışı çerçevesinde, sosyologların büyük bölümü, sosyolojik paradigmaların bilme ve kavrama yönü üzerinde durur. Bu yaklaşım çerçevesinde çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. Ritzer de Kuhn'cu yaklaşımın bir temsilcisidir.

İçsel-zihinsel meta-teori süreci içerisinde Kuhn'cu paradigma anlayışı dışında geliştirilen yaklaşımlara ise, 'Düşünce Ekolleri' yaklaşımı örnek olarak verilebilir. Bu yaklaşım çerçevesinde, birbiriyle doğrudan ilişkili olmayan, görelilik olarak büyük bir teorisyen grubunun çalışmaları ele alınır.⁽⁴⁾ Kapsamlı bir düşünce ekolü içerisinde yer alan düşünürlerin ortak yanları, aynı teorik yaklaşıma sahip olmalarıdır (Ritzer 1988: 506).

Düşünce ekolleri yaklaşımı çerçevesinde geliştirilen meta-teorik incelemelere örnek olarak Martindale (1960)'in çalışmasından söz edilebilir.

Martindale (1960) sosyolojik teori olarak isimlendirilen düşüncelerin çoğunun, aslında, açık olmayan sayıltılardan, yetersiz tanımlanmış kavramlardan ve aralarında mantıksal bağlantı bulunmayan önermelerden oluştuğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla, teori olarak isimlendirilen düşüncelerin çoğu, aslında, sosyal yaşamın çeşitli yönlerini inceleyen ve bu doğrultuda, aşamalı olarak gerçek bir bilimsel teoriye dönüştürülecek genel 'yaklaşımlar' ya da 'yönelimler'dir.

Sosyolojide bu denli çok sayıda yaklaşımın bulunması ise, ortaya bir açıklama ve yorumlama sorunu çıkartmaktadır. Bu sorun, yaklaşımların birbirine karışmasına dolayısıyla da kimi zaman ayrı ayrı incelenememelerine yol açmaktadır. Martindale'ye göre, bu soruna getirilebilecek çözüm, söz konusu yaklaşımları sınırlamak ve birbirinden ayırarak ele almaktır. Bu doğrultuda, dört genel sosyolojik yaklaşım/yönelim belirlemektedir: a. Fonksiyonel 'Teori' b. Çatışmacı 'Teori' c. Alışveriş 'Teorisi' d. Etkileşimcilik ve Rol 'Teorisi'. Martindale, sosyolojik teorinin sözü geçen yetersizlikleri yüzünden, teori kelimesini tırnak içerisinde kullandığını ifade etmektedir.

İçsel-zihinsel meta-teorik çalışmalara Alexander ve Colomy (1990)'nin neofonksiyonalizm akımına ilişkin incelemeleri de örnek olarak gösterilebilir.⁽⁵⁾ Alexander ve

(3) Kuhn'un düşüncelerinin sosyolojiye uyarlanmasında ilk sistematik çabalardan biri, Friedrichs (1970)'e aittir. Friedrichs, sosyolojinin çok paradigmalı bir bilim olduğunu ileri sürmektedir.

(4) Bir ölçüye kadar Kuhn'cu bakı, açısına, bir ölçüye kadar da 'Düşünce Ekolleri' yaklaşımına örnek olarak, bkz. Burrell ve Morgan (1988).

(5) 1960'lı yıllardan itibaren, fonksiyonalizmin ve yapısal fonksiyonalizmin etkisini giderek yitirmesi üzerine, bu etkiyi yeniden ortaya çıkarmaya yönelik çabaların yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bu çabalar, büyük ölçüde fonksiyonalist teoriye ilişkin sorunların giderilmesine ve bu teorik yaklaşımın yenilenerek, geliştirilmesine yönelik olarak ortaya çıkmıştır. 1984 yılında Amerikan Sosyoloji Derneği'nin yıllık toplantısında iki oturum neofonksiyonalizme ayrılmıştır. Sunulan bildirilerin büyük bölümü Parsons'un teorisine ilişkin empirik sonuçların yeniden değerlendirilmesine yöneliktir (Wolf ve Wallace 1991).

Colomy'nin, II. Dünya Savaşı sonrası sosyolojik teoriye ilişkin değerlendirmelerinde kullandıkları temel meta-teorik yaklaşım, fonksiyonel teorinin genel hatlarını olduğu kadar, sosyal değişme, farklılaşma, çatışma, etkileşimsel yaratıcılık gibi yeni başlıkları da içermektedir. Bu da fonksiyonel teori açısından, yeni bir kavramsal çerçevenin ortaya konduğunu göstermektedir.

Alexander ve Colomy (1990) neofonksiyonalist yaklaşımın yükselmesini ve kaydettiği ilerlemeleri, ortodoks fonksiyonalist yaklaşımla karşılaştırma yaparak ortaya koymaktadırlar: Bu çerçevede kullandıkları temel terimler, yeniden yapılandırma, düzeltme, geliştirme ve genişletmedir. Ortaya konulan sav ise, hem düşünsel hem de empirik düzeyde, neofonksiyonalizmin, önceki fonksiyonalist geleneğe oranla belirgin ilerlemeler kaydetmiş olduğudur. Bu temelde Colomy (1990: xxx)'ye göre, neofonksiyonalist yaklaşım, geleneksel fonksiyonel teoriye yöneltilen eleştirilerin büyük bölümüne yanıt verebilmiştir.

2.2. İçsel-Sosyal (Internal-Social) Meta-Teori

Bu tür meta-teorinin amacı, yine içsel olarak, ancak bu kez, sosyolojinin düşünsel/bilişsel boyutları üzerinde değil, sosyal boyutu üzerinde yoğunlaşmaktır. Bu çerçevede sosyolojideki temel 'ekoller' üzerinde durularak, sosyolojik teorinin bir topluluğa ilişkin (communal) yönü incelenmektedir. Diğer bir deyişle, bu yaklaşım çerçevesinde birbiriyle doğrudan ilişkili ve göreceli olarak küçük bir teorisyen grubunun çalışmaları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu doğrultuda, temel sosyolojik ekoller belirlenmeye çalışılır. Bu konuda özellikle Chicago Ekolü'ne ve Frankfurt Ekolü'ne ilişkin çalışma sayısı oldukça fazladır.

Bu yaklaşım 'Düşünce Ekolleri' yaklaşımından daha dar kapsamlıdır. Örneğin, Bulmer (1984) Chicago Ekolü'ne ilişkin çalışmasında, bu ekolün kurumlaşmasını, kendi içerisinde taşıdığı farklılaşmaları ve bünyesinde sürdürülen sosyolojik araştırmaların ne yönde geliştiğini inceleme konusu olarak ele almıştır. Bu çerçevede bir ekolün biyografisini yazdığını vurgulayan Bulmer, incelemesinin Chicago Üniversitesi'nde sosyolojinin gelişimini de yeniden yorumlamaya olanak verdiğini belirtmektedir.

Ayrıca, yine bu tür meta-teorik süreç çerçevesinde teorisyenlerin de -eğitim, kurumsal pozisyon, kariyer, sosyolojideki statü, v.b. yönler açısından- ele alındığı dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde toplumsal düzeyden mikro düzeye yönelim göze çarpar: Benimsenen temel görüş, bu tür deneyimlerin sosyoloğun teorik yönelimini oluşturduğudur (Ritzer 1990: 19).

2.3. Dışsal-Zihinsel (External-Intellectual) Meta-Teori

Bu tür meta-teorinin amacı, sosyolojik teorinin analizinde, diğer akademik disiplin-

lerin ortaya koyduğu düşüncelerden, kavramlardan faydalanmaktadır. Bu konuda son yıllarda özellikle ekonominin bir model olarak ele alındığı çalışmalar dikkat çekmektedir (Ritzer 1990: 19).

2.4. Dışsal-Sosyal (External-Social) Meta-Teori

Bu tür meta-teorinin amacı, sosyolojik teoriye etkide bulunan makro düzeyde toplumsal faktörleri incelemektir. Diğer bir deyişle, sosyolojik teoriyi makro-toplumsal içerikle anlamaya çalışmaktır. Dolayısıyla, bu tür meta-teori çerçevesinde teorinin içinde geliştiği toplumsal yapıyı ve sosyo-tarihsel çerçeveyi kavrama amacı ön plana çıkmaktadır (Ritzer 1990: 19).

Dışsal-sosyal meta-teori çerçevesinde, Münch (1991)'ün Amerika ve Avrupa'da teori oluşturmada, kültürel ve sosyal kimliği inceleyen çalışması kanımızca dikkat çekici bir örnek niteliği taşımaktadır.

90'lı yıllarda, Amerikan egemenliğinin Güneydoğu Asya'daki yeni endüstriyel güçler ile soğuk savaştan çıkan yeni Avrupa tarafından gittikçe artan bir oranda tehdit edildiğini vurgulayan Münch (1991: 313), bu durumun özellikle Avrupa sosyolojisine yeniden yaşam kazandırdığını ileri sürmektedir.⁽⁶⁾ Münch, incelemesinde, söz konusu yeniden yapılanma sürecine ilişkin olarak, İngiliz, Fransız ve Alman sosyal teorisinin özel katkılarını belirlemekte ve bu katkıların, Amerikan sosyolojisindeki sosyal dünya görüşüyle karşıtlıklarını ortaya koymaktadır.

Münch (1991: 320)'e göre, Avrupa, Amerika ve Asya'nın yanında, rekabet, iletişim ve alışveriş, açısından yeni bir merkez durumuna gelmiştir. Ancak, sosyolojik açıdan, Avrupa sosyolojisinin, Amerikan sosyolojisiyle rekabet edebilmesi için, akademik sisteminin yeniden kurumsallaşması gerekmektedir. Yalnızca bu tür bir kurumsallaşma sonucunda, Amerikan sosyolojisinin egemenliği sarsılabilir. Münch'e göre Avrupa sosyolojisinin önemi, sosyal düşüncedeki kültürel farkların renkliliğinden ve bu gelenek içerisinde farklı paradigmalardan yarattığı etkiden kaynaklanmaktadır. Münch'ün çalışmasında geliştirdiği öneriler, geniş bir yelpaze çerçevesinde çerçevesinde, sosyal fenomene ilişkin genel bir çerçeve oluşturulması, bu bağlamda, yeni birleşik Avrupa'da, farklı paradigmalardan ekollerin koordine edilmesi yönündedir. Sosyal teoriye katkıda bulunan üç temel ulusal geleneği inceleyen Münch, -İngiliz, Fransız ve Alman sosyal düşüncesi- İngiliz ve Fransız düşüncesini genel bir çerçeve içerisinde, Alman düşüncesini ise, daha detaylı biçimde incelemektedir.

6) Münch, Avrupa'daki Soğuk Savaşın 21 Kasım 1990'da Paris'teki Güvenlik ve İşbirliği Konferansıyla resmen sona erdiğini belirtmekte, bu jeopolitik dönüşümün, sosyolojik bağlamda, onyıllarca süren Amerikan egemenliğini de sona erdirdiğini ve Avrupa sosyolojisinin, dünya sosyolojisi üzerinde daha etkili bir hale geldiğini belirtmektedir.

Ritzer'in belirlediği sınıflamayı kullanarak, genel bir çerçeve içerisinde temel meta-teori türlerine kısaca değindikten sonra, sosyolojide meta-teoriye ilişkin tartışmalara değinmek faydalı olacaktır.

Sonuç: Neden Meta-Çalışma/Neden Meta-Teori

Gerek meta-çalışmanın, gerekse meta-teorinin sosyologlar tarafından yoğun biçimde sorgulandığı görülmektedir. Bazıları, meta-çalışmanın gereksiz olduğunu, hatta üretkenliği olumsuz yönde etkilediğini vurgulamaktadırlar. Bu anlamda, meta-çalışma bir zaman kaybı olarak nitelenmekte, 'gerçek' dünyayı araştırmaktansa, 'gerçek dünyaya ilişkin çalışmalar'a ilişkin çalışmalar yapmak boş ve faydasız bir uğraş olarak değerlendirilmektedir.

Zhao (1991: 380-386)'ya göre, kimi eleştiriler, 'belirli' meta-çalışma örnekleri açısından geçerli kabul edilebilirse de, genel anlamda meta-çalışmanın gereksiz olduğu yönündeki eleştiriler haksızdır. Meta-çalışma herşeyden öte, belirli disiplinler sorunları çözüme bir araç niteliği taşımaktadır. Hatta Zhao'ya göre, bu sorunlar, bazı durumlarda meta-çalışmayı gerekli değil, zorunlu kılmaktadır. Sosyoloji alanında meta-çalışma, disiplinler sorunlara sosyologlar tarafından geliştirilen bir tepki olarak değerlendirilmektedir. Meta-çalışma gerek teorik ve metodolojik, gerekse veri toplama bağlamında sorunların aydınlatılmasına ve giderilmesine yardımcı olacaktır.

Meta-teorinin sosyolojiye katkısının olup olmadığına bakıldığında ise, bu konuda önemli fikir ayrılıklarının ortaya konulmadığı, buna karşın, meta-teorinin farklı yaklaşımlar doğrultusunda, farklı algılanmasından kaynaklanan bir karışıklığın söz konusu olduğu dikkat çekmektedir.

Meta-teoriye eleştirenler, bu yaklaşımın sistematik ve açıklayıcı teorinin yolu üzerinde bir engel oluşturduğunu ileri sürmektedirler. Bu eleştirel bakış açısına göre, meta-teorinin meşru temele dayanan bir ilgi odağı yoktur. Bu nedenle, yararsız felsefi spekülasyonlara ve çözümlenmesi olanaksız metafizik tartışmalara yol açmaktadır. Söz konusu bakış açısı uyarınca, meta-teorisyenlerin sosyal dünyanın gerçek dinamiklerini açıklamak yerine, diğer teorisyenlerin çalışmalarını yorumlamayı tercih ettiği ileri sürülmektedir. Hatta, meta-teorinin gereksiz ve tehlikeli olduğu vurgulanmaktadır. Böyle bir nitelenmenin temel nedeni de, meta-teorinin dikkatimizi gerçek dünyayı incelemek gibi 'önemli bir görevden' uzaklaştırması olarak ortaya konulmaktadır (Fuchs 1991: 287).

Meta-teoriyi savunanlar ise, meta-teorinin gerçek anlamda anlaşılmadığını vurgulamaktadırlar. Meta-teori çoğu kez, teori kurmada a priori kuralları belirleyen normatif felsefi teoriyle karıştırılmaktadır. Oysa ki meta-teori, somut bir empirik temelden hareket eden, sosyolojik teorinin kendisine dayanmaktadır. Bu süreç, sosyolojik teorinin 'temelindeki yapılarla' ilgilenir. Temelde yansımalıdır, ancak empirik olarak sosyolojik te-

orinin kendini denetleme sürecini ifade etmektedir. Meta-teoriyi savunanlar, empirik ve metafizik olmayan bağlamda değerlendirildiğinde, onun, açıklama amacı taşıyan ve bilimsel kaygıları bulunan sosyologların fazla tepkisini çekmemesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Hatta Ritzer, meta-teori karşıtlarının da aslında şu ya da bu biçimde meta-teorisyen olduğuna dikkat çekmektedir. Bu gözlemi de, meta-teori karşıtlarından Turner'ı çalışmalarına ilişkin meta-teorik niteliği itiraf etmeye götürmüştür (Fuchs 1991: 288).

Dolayısıyla meta-teoriyi savunanlara göre, 'sosyolojinin sosyolojisi', 'teorinin teorisi' olarak meta-teori genel anlamda, bilgi sosyolojisinin bir parçasıdır; sosyolojiyi ve sosyolojik bilgiyi empirik temel olarak ele almaktadır. Eleştirenler açısından da, bu tür bir meta-teori anlayışına itiraz edilecek bir durum söz konusu değildir. Çünkü, bu tür bir meta-teori anlayışı temeli olan, empirik bir araştırma gündemi oluşturmaktadır. O halde, neden ortada meta-teoriye ilişkin bir tartışma vardır?

Ritzer'in sınıflaması uyarınca, genellikle eleştirilen türün 'içsel-zihinsel' meta-teori olduğu görülmektedir. Bilişsel tarzı ve hedefleri açısından, daha felsefi ve yoruma açık bir nitelik taşımaktadır. Bu tür meta-teori 'felsefi meta-teori' olarak da isimlendirilebilir. Felsefi meta-teori temel ve epistemolojik sorunlarla çok yakından ilişkilidir; bilim ve açıklamaya ilişkin tartışmalarda yorumcu bir yaklaşım içermektedir. Çoğu kez de post-pozitivizmin bir türü olarak ortaya konulmaktadır (Fuchs 1991: 289). Bir anlamda meta-teoriyle post-pozitivizmin eş anlamlı kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak, ortaya çıkan tablo değerlendirildiğinde, sosyolojide meta-teorik yaklaşımın pozitivism/post-pozitivizm tartışmaları çerçevesinde önemli bir konum edinmesi doğal karşılanabilir. Ancak kanımızca meta-teori, gerek pozitivistlerin gerekse post-pozitivistlerin sosyolojiye ilişkin yaklaşımlarını belirli bir dereceye kadar sorgulamalarına ve bu yönde tartışmalara yol açması bakımından teorik yönelimler kapsamında incelenmeye değer bir nitelik içermektedir.

KAYNAKLAR

- Alexander, J. ve P. Colomy. (1990). "Toward Neofunctionalism", *Neofunctionalist Sociology*. (P. Colomy, Ed.). Hants: E. Edgar Pub. Ltd.
- Bulmer, Martin. (1984). *The Chicago School of Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Burrell, G. ve G. Morgan. (1988). *Sociological Paradigms and Organisational Analysis*. New Hampshire: Heinemann.
- Colomy, Paul. (1990). "Introduction", *Neofunctionalist Sociology*. (P. Colomy, Ed.). Hants: E. Edgar Pub. Ltd.
- Friedrichs, Robert W. (1970). *A Sociology of Sociology*. Londra: The Free Press.
- Fuchs, Stephan. (1991). "Metatheory as Cognitive Style", *Sociological Perspectives* 34 (3): 287-301.
- Martindale, Don. (1960). *The Nature and Types of Sociological Study*. Boston: Houghton Mifflin.
- Munch, Richard. (1991). "American and European Social Theory: Cultural Identities and Social Forms of Theory Production", *Sociological Perspectives* 34 (3): 313-335.
- Ritzer, George. (1988). *Sociological Theory*. New York: Alfred A. Knopf.
- Ritzer, George. (1990). "The Current Status of Sociological Theory: The New Syntheses", *Frontiers of Social Theory*. (G. Ritzer, Ed.). New York: Columbia Uni. Press.
- Turner, Jonathan. (1989). "Can Sociology be a Cumulative Science?", *Theory Building in Sociology*. (J.H. Turner, Ed.). Londra: Sage Publications.
- Turner Jonathan. (1990). "The Past, Present and Future of Theory in American Sociology", *Frontiers of Social Theory*. (G. Ritzer, Ed.). New York: Columbia Uni. Press.
- Zelditch, Morris. (1991). "Levels of Specificity within Theoretical Strategies", *Sociological Perspectives* 34 (3): 303-312.
- Zhao, Shanyang. (1991). "Metatheory, Metamethod, Meta-Data-Analysis: What, Why and How?", *Sociological Perspectives* 34 (3): 377-390.